

УДК 316.9:159.9.019Виготський

С. Ю. Сабадаш

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ТВОРЧОСТІ Л. С. ВИГОТСЬКОГО

У статті розглядаються життєвий та творчий шлях відомого психолога, культуролога, літературознавця Льва Семеновича Виготського. Зазначено, що його культурно-історична теорія розвитку особистості має велике значення, тому що показує розуміння механізмів перетворення культури в світ особистості й породження в процесі розвитку особистості самої культури.

Ключові слова: культура, особистість, культурно-історична теорія, марксизм, психологія мистецтва.

Філософи, культурологи й психологи намагаючись осмислити наукову спадщину Л. С. Виготського, дивуються геніальності ідей цього вченого. «Моцарт у психології» так назве свою роботу про нього американський методолог С. Тулмін [1]. про засновника культурноісторичної психології Левові Виготського не перестають сперечатися представники найрізноманітніших напрямків гуманітарного й природнього знання, науки й мистецтва. Більше того, що далі в часі ми відходимо від Л. С. Виготського, то вище оцінюємо його роль у культури й суспільстві.

Біографія Л. С. Виготського не надто багата зовнішніми подіями. Життя його було наповнене зсередини. Щедро обдарований звищ, це був тонкий психолог, ерудований мистецтвознавець, талановитий педагог, великий знавець літератури, блискучий стиліст, спостережливий дефектолог, винахідливий експериментатор, вдумливий теоретик. Усе це так. Але насамперед Виготський був мислителем.

Лев Семенович Виготський, другий з восьми дітей банківського службовця, народився 5(17) листопада 1896 р. в Орші, поблизу Мінська. Його батьки були людьми небагатими, але високоосвіченими, володіли кількома мовами. Їхній приклад наслідував і син, досконало опанувавши англійську, французьку та німецьку мови.

В 1897 р. родина переїхала в гомель, який Виготський завжди вважав своїм рідним містом. Тут пройшли його дитячі роки, тут в 1913 р. він з відзнакою закінчив гімназію. Продовжити освіту Виготський вирішив у Московському університеті. Йому поталанило – він потрапив в «процентну норму» для осіб єврейського походження. Для цієї категорії молодих людей вибір факультетів був невеликий. Найбільш реальні перспективи професійної кар'єри обіцяла спеціальність або лікаря, або юриста. При виборі спеціальності юнак піддався умовлянням батьків, яким здавалось, що медична освіта зможе забезпечити синові в майбутньому цікаву роботу й належне забезпечення існування. Але заняття на медичному факультеті не захопили Виготського, і менше ніж через місяць після вступу в університет він перевівся на юридичний факультет. Закінчення цього факультету відкривало можливостівступу до адвокатури, а не на державну службу. Це дозволяло жити поза «межею осілості».

Поряд з державним університетом Виготський відвідував заняття в навчальному закладі особливого типу, створеному на кошти ліберального діяча народної освіти А. Л. Шанявського. Це був Народний університет, без обов'язкових курсів і відвідувань, без заліків і іспитів, де міг навчатися за бажанням кожен охочий. Диплом Університету Шанявського офіційного визнання не мав. Однак рівень викладання був там надзвичайно високий. Справа в тому, що коли після студентських заворушень 1911р., репресій, що пішли за цим, Московський університет на знак протесту проти політики уряду покинули понад ста видатних учених (у тому числі К. А. Тімірязєв, В. І. Вернадський, С. А. Сакулін, С. А. Чаплигін, Н. Д. Зеленський та ін.), багато хто з

них знайшли притулок у народному Університеті Шанявського. Психологію й педагогіку тут викладав П. П. Блонський.

Інтерес до психології пробудився у Виготського в студентські роки. Перші книги із цієї області, про які з упевненістю можна говорити, що вони були ним прочитані, - це відомий трактат А. А. Потебні «Думка й мова», а також книга У. Джемса «Різноманіття релігійного досвіду». С. Ф. Добкин називає також «Психопатологію повсякденного життя» З. Фрейда, яка, за його словами, дуже зацікавила Виготського [2, с. 35]. Імовірно, цей жвавий інтерес згодом привів Виготського до лав Російського психоаналітичного товариства. Судячи з праць Виготського, ідеї Фрейда помітного впливу на нього не мали, чого, навпаки, не можна сказати про теорію А. Адлера. Поняття компенсації, центральне для індивідуальної психології Адлера, згодом стає наріжним каменем дефектологічної концепції Виготського

Цікаво зауважити, що спеціальної психологічної освіти як такої на той час практично не існувало, і Л. С. Виготський, як і більшість піонерів цієї науки, дипломованим психологом не був.

В офіційній довідці про свою науково-дослідну роботу Виготський записав: «Почав займатися дослідницькою роботою в 1917 рю, по закінченню університету. Організував психологічний кабінет при педтехнікуі, де вів дослідження».

Ці слова відносяться до гомельського періоду його діяльності. У рідне місто Виготський повернувся в 1917 р. і взявся викладацькою роботою. У Гомелі ним було написано два великі рукописи, незабаром привезені в Москву, - «Педагогічна психологія» (видана в 1926р., та перевидано в 1991р.) і «Психологія мистецтва», захищена як дисертація, але опублікована лише через багато років після його смерті, а до того ходила в списках і користувалася популярністю як серед нечисленних на той час психологів, так і серед діячів мистецтва. Обидві праці дають підстави говорити про «ранього» Виготського як про зрілого самостійного мислителя, високоерудованого шукача нового шляху розробки наукової психології в умовах історичної ситуації, коли психологія на Заході була охоплена кризою, а в Росії ідеологічне керівництво країни вимагало впровадження в науки принципів марксизму.

Виготський був марксистом (як він сам говорив, матеріалістом у психології), і це певною мірою визначало його наукові погляди. Коли ми говоримо про марксизм Виготського, то аж ніяк не маємо на увазі той вульгаризований псевдомарксизм, який, починаючи з 1930 року, увійшов в офіційну радянську ідеологію як складова частина. Ні, Виготський був справжнім марксистом-діалектиком, об'єктивно примикаючи до групи А. М. Деборіна, в 1930 році засудженої Сталінінм за «правий ухил».

У Росії в передреволюційний період у науковому вивченні психіки виникла парадоксальна ситуація: з одного боку, існували психологічні центри (головний з них – Психологічний інститут при Московському університеті), де домінувала, відживаючи своє століття, психологія свідомості, яка будувалася на суб'єктивному методі; з іншого боку, розробками російських фізіологів була створена наука про поведінку, що спиралася на об'єктивний метод. Її дослідницькими програмами (авторами яких були В. М. Бехтерев та І. П. Павлов) дозволили вивчати закономірності дії механізмів поведінки, виходячи з тих же принципів, якими послуговуються усі природничі науки. Концепція свідомості трактувалася як ідеалістична. Концепція поведінки (заснована на умовних рефlekсах) – як матеріалістична. З перемогою революції, коли державно-партійні органи зажадали повсюдно винищити ідеалізм, ці два напрямки опинилися в нерівному положенні. Рефлексологія (у широкому розумінні) одержувала всіляку державну підтримку, тоді як з прибічниками поглядів, що вважалися далекими від матеріалізму, розправлялися за допомогою різних репресивних заходів. У цій атмосфері Виготський зайняв своєрідну позицію: він звинуватив у дуалізмі рефлексологів, котрі повсюдно тріумфували свою перемогу. Його первісний план зводився до того, щоб

об'єднати знання про поведінку як системи рефлексів із залежністю цієї поведінки, коли мова йде про людину, від її свідомості, втіленої в мовних реакціях. Цю ідею він поклав в основу своєї першої програмної доповіді, з якою виступив у січні 1924 р. в Петрограді на з'їзді дослідників людської поведінки.

Мова доповідача, «освітянина» з Гомеля, звернула на себе увагу учасників з'їзду новизною думки, логікою викладу, переконливістю аргументів. Та й усім своїм виглядом Виготський виділявся серед звичних облич. Чітка й стилістично досконала доповідь не залишила сумнівів, що доповідач добре підготовлений до представницьких зборів і вдало викладає текст, що лежав перед ним на кафедрі. Коли ж після доповіді один з делегатів підійшов до Виготського, то здивовано побачив, що ніякого тексту такої великої доповіді не було. Перед доповідачем лежав чистий аркуш паперу. Цим делегатом, що забажав висловити захоплення виступом Виготського, був молодий науковець, добре відомий своїми експериментальними роботами (яким патрунував сам Бехтерев) і своїми заняттями психоаналізом - (з ним листувався сам Фрейд), а згодом і всесвітньо відомий вчений-психолог А. Р. Лурія. У своїй науковій біографії Лурія писав, що життя своє він поділяє на два періоди: маленький, несуттєвий – до зустрічі з Виготським, і великий та істотний – після знайомства з ним [3, с. 13].

Доповідь, зроблена Виготським, зробила на Лурію таке враження, що він, незважаючи на молодість, будучи вже тоді вченим секретарем Психологічного інституту, відразу кинувся переконувати очільника інституту К. Н. Корнілова, що цю нікому невідому людину з Гомеля треба переманити в Москву. Виготський пропозицію прийняв, переїхав у Москву, і його оселили прямо в інститутському підвалі. Працювати він почав у безпосередньому співробітництві з А. Р. Лурією і А. Н. Леонтєвим. Він вступив до аспірантури й формально був ніби би учнем Лурії й Леонтєва, але відразу ж став, по суті, їх керівником – утворювалася знаменита «трійка», що потім переросла у цілу групу. Ніхто з цих молодих людей, хоч входили вони в це своєрідне об'єднання, тоді не припускав, що доля звела їх із чудовою людиною, яка у свої 27 років уже склалася як талановитий і глибокодумний вчений. Вони не знали, що в 19 років він написав чудову роботу «Трагедія про Гамлета, принца Датського» та низку інших добре відомих сьогодні робіт (психологічний аналіз байок і оповідань І. Буніна); що до приїзду в Москву він встиг виробити принципово новий погляд на психологію мистецтва і його роль у житті людини, по суті справи, заклавши основи психологічного підходу до літературної творчості. Сам Виготський про ці свої праці не згадував, а його товаришам по роботі в Психологічному інституті і на думку не спадало, що в нього може існувати ще одне велике коло інтересів – настільки глибокими були думки, якими він ділився, що, здавалося, такі ідеї не можуть залишити в свідомості людини місця ні для чого іншого.

З переїздом у Москву його приваблює особлива сфера практики – робота з дітьми, знедоленими різними розумовими й фізичними дефектами.

Виявивши блискучі організаторські здібності, він заклав основи дефектологічної служби, і надалі став науковим керівником існуючого понині спеціального науково-практичного інституту. Найважливішим напрямком досліджень Виготського в перші роки московського періоду став аналіз загальної ситуації у світовій психології. Він пише передмови до російських перекладів робіт лідерів психоаналізу, біхевіоризму, гештальтизму, прагнучи визначити важливість кожного з напрямків для розробки нової картини психічної регуляції.

Ще в 1920 р. Виготський захворів на туберкульоз, і з тих пір спалахи хвороби не одноразово доводили його до «граничної ситуації» між життям та смертю. Один з найважчих рецидивів звалився на нього наприкінці 1926 р. Тоді він, потрапивши в лікарню, взявся за одне з головних своїх досліджень, якому дав ім'я «Зміст психологічної кризи».

Думка Виготського розбудовувалася в зовсім новому для тодішньої психології напрямку. Він уперше показав – не відчув, не припустив, а аргументовано продемонстрував, - що наука ця перебуває в найглибшій кризі. Він умирав від туберкульозу, лікарі дали йому три місяця життя, і в лікарні він гарячково писав, щоб встигнути викласти свої головні міркування.

Суть спостережень і висновків Виготського в наступному. Психологія фактично розбилася на дві науки. Одна – пояснювальна або фізіологічна, вона насправді розкриває зміст явищ, але залишає за своїми границями всі найскладніші форми людської поведінки. Інша наука описова, феноменологічна психологія, яка, навпаки, бере найскладніші явища, але розповідає про них, тому що, думку її прихильників, явища ці непаддаються поясненню.

Вихід з кризи Виготський бачив у тому, щоб відійти від цих двох зовсім незалежних дисциплін і навчитися пояснювати найскладніші прояви людської психіки. І отут був зроблений найкапітальніший крок в історії радянської психології. Теза Виготського була такою: щоб зрозуміти внутрішні психічні процеси, треба вийти за межі організму й шукати пояснення в суспільних відносинах цього організму із середовищем.

Виготський любив повторювати: ті, хто сподівається знайти джерело вищих психічних процесів усередені індивідуума, припускаються тієї ж помилки, що й мавпа, яка намагеться виявити своє відображення в дзеркалі за склом. Не всередині мозку або духу, але в знаках, мові, знаряддях, соціальних відносинах прихована розгадка таємниць, що інтригують психологів. Тому Виготський називав свою психологію або «історичною», оскільки вона вивчає процеси, що виникли в суспільній історії людини, або «інструментальною», тому що одиницею психології були, на його думку, знаряддя, побутові предмети, або ж, нарешті, «культурною», тому що ці речі і явища народжуються й розбудовуються в культурі, - в організмі культури, у її тілі, а не в органічному тілі індивіда.

Розвиток ідей культурно-історичної психології не припиняється й на сучасному етапі наукової думки. Їхнє значення вийшло далеко за межі психології і набуло міждисциплінарного характеру. Відомий російський психолог, академік А. Г. Асмолов так говорить про культурно-історичну теорію Виготського: «Той, хто поринає в таємний задум культурно-історичної психології, той явно й неявно переходить від аналізу «свідомості поза культурою» і «культури поза свідомістю» до збагнення таємниці взаємопереходів, перетворень соціальних зв'язків у світ особистості й створення особистістю з матеріалу цих зв'язків світів людської культури. *Усвідомити початковий задум культурно-історичної психології й означає побачити в ній дисципліну, що вивчає знання про розвиток людини в природі й суспільстві, предметом якої є розуміння механізмів перетворення культури в світ особистості й породження в процесі розвитку особистості самої культури*» [4, с. 19].

Ще в «Психології мистецтва» Виготський увів поняття естетичного знака як елемента культури. Звертання до знакових систем, які творяться культурою народу й служать посередниками між тим, що позначається системами знаків, і суб'єктом (особистістю, яка ними оперує), змінило загальний підхід Виготського до психічних функцій. По відношенню до людини, на відміну від тварин, він розглядає знакові системи як засоби культурного розвитку психіки. Це глибоко новаторське уявлення спонукало його виділити в коло психічних функцій людини знаково-опосередкований рівень їх організації.

Знайомлячись із марксизмом, він переносить на знаки марксистське вчення про знаряддя праці. Знаки культури – це також знаряддя, але особливі, психологічні. Знаряддя праці змінюють речовину природи. Знаки ж змінюють не зовнішній матеріальний світ, а психіку людини. Спершу ці знаки використовуються в спілкуванні

між людьми, у зовнішній взаємодії. А потім цей процес із зовнішнього стає внутрішнім (перехід ззовні усередину був названий інтеріоризацією). Завдяки цьому й відбувається розвиток вищих психічних функцій. Ці ідеї знайшли відбиток в його праці «Розвиток вищих психічних функцій», написаній у 1931 році.

Керуючись цією ідеєю, Виготський і його учні здійснили великий цикл досліджень розвитку психіки, насамперед таких її функцій, як пам'ять, увага, мислення. Ці роботи ввійшли в золотий фонд досліджень розвитку психіки у дітей. Впродовж кількох років головна дослідницька програма Виготського полягала в детальному експериментальному вивченні взаємозв'язку між мисленням і мовою. Тут на передній план виступило значення слова (його зміст, вкладене в нього узагальнення). Те, як значення слова змінюється в історії народу, давно вивчалось лінгвістикою. Виготський і його школа, простеживши стадії цієї заміни, відкрили, що це відбувається в процесі розвитку індивідуальної свідомості. Підсумки цієї багаторічної роботи узагальнила його монографія «Мислення й мова» (1934), яку він, на жаль, так і не побачив надрукованою, але вона стоїть на книжкових полицях тисяч психологів у багатьох країнах світу.

Працюючи над монографією, він одночасно підкреслював важливість вивчення мотивів, які рухають думкою, тих спонукань і переживань, без яких вона не виникає й не розбудовується.

Цій темі він приділив основну увагу у великому трактаті про емоції, якій знов-таки залишився неопублікованим на протязі десятків років. Слід пам'ятати, що всі свої роботи, які стосуються розвитку психіки людини, Виготський безпосередньо зв'язував із завданням виховання й навчання дитини. У цій області ним був висунутий цілий цикл продуктивних ідей, зокрема концепція «зони найближчого розвитку», котра набула особливої популярності. Виготський наполягав на тому, що ефективним є лише те навчання, яке «забігає вперед розвитку», немов би тягне його за собою, виявляючи можливості дитини вирішувати за участі педагога завдання, з якими вона самостійно впоратися не може.

Виготським було обґрунтовано безліч інших новаторських уявлень, вподальшому розвинутих його численними учнями й послідовниками.

За оцінкою Ярошевського, «незважаючи на ранню смерть (він не дожив до 38 років), жоден з видатних психологів світу не міг збагатити свою науку настільки вагомо й різнобічно, як Виготський» [5, с. 380]. Йому доводилося повсякденно долати безліч труднощів, пов'язаних не тільки зі станом здоров'я, що катастрофічно погіршувався, з матеріальними негараздами, але й зі скрутою, викликаною тим, що йому не надавалася гідна робота, а щоб заробити, на прожиток доводилося їздити читати лекції в інші міста. Йому важко вдавалося прогодувати невелику родину. Одна із слухачок його лекцій А. І. Липкіна, згадує, «що студенти відчуваючи його велич, дивувалися тому, як бідно він одягнений. Лекції він читав у доволі потертому пальті, з-під якого виднілися дешеві брюки, а на ногах (у суворому січні 1934 р.) – легкі черевики. І це у важко хворого туберкульозом! На його лекції стікалися слухачі з багатьох московських вишів. За звичай аудиторія була переповнена й лекції слухали стоячи біля вікон. Походжаючи аудиторією, заклавши руки за спину, висока, струнка людина з дивно променистими очима й нездоровим рум'янцем на блідих щоках рівним, спокійним голосом знайомила слухачів, які ловили кожне його слово, з новими поглядами на психічний світ людини, які для наступних поколінь набудуть цінності класичних». [6, с. 195]

До цього слід додати, що неортодоксальний зміст психологічного аналізу, який культивував Виготський, на жаль, постійно викликав у пільних ідеологів підозри у відступах від марксизму.

Після сумнозвісної постанови 1936 р. його праці, присвячені дитячій душі,

потрапили в проскрипційний список заборонених. З ліквідацією педології, одним з лідерів якої він був оголошений, вони опинилися в «спецхране. Пройшли десятки років, перш ніж він визнаний в усьому світі найбільшим новатором і почався триумфальний хід його ідей.

Коли навесні 1934 р. його через черговий страшний напад хвороби відвезли в санаторій Срібний Бор, він взяв із собою тільки одну книгу – улюбленого шекспірівського «Гамлета», замітки до якого служили для нього впродовж багатьох років своєрідним щоденником. У трактаті про трагедію він ще змолodu записав: «Не рішучість, а готовність – такий стан Гамлета» [7, с. 453].

Виготський помер 11 червня 1934 року в Москві від туберкульозу.

За відведений йому строк Виготський вніс у скарбницю знань більше будь-якого психолога за всю історію науки про людину.

Хоча рання смерть не дозволила Виготському реалізувати багато перспективних програм, його ідеї, що розкрили механізми й закони культурного розвитку особистості, розвитку її психічних функцій (уваги, мови, мислення, афектів), виробили принципово новий підхід до основоположних питань формування особистості. Бібліографія праць Л. С. Виготського нараховує 191 роботу. Ідеї Виготського одержали широкий резонанс у всіх науках, що досліджують людину, у тому числі в лінгвістиці, психіатрії, етнографії, культурології, соціології. Вони визначили цілий етап у розвитку гуманітарного знання й понині зберігають свій евристичний потенціал.

Коментуючи працю Лева Семеновича Виготського «Психологія мистецтва» В'ячеслав Іванов одним із перших вказав на міждисциплінарний характер культурно-історичної теорії. Він відзначає, що Виготський залашив «незгладимий слід у цілому комплексі соціальних і біологічних наук про людину (психології, психіатрії, дефектології, педагогіці, педології, лінгвістиці, літературознавстві), у тому числі й таких, які за його життя ще не існували (психолінгвістика, семіотика, кібернетика)» [7, с. 496].

З поверненням у наукове життя ідей і праць Лева Виготського розширюються й межі значущості його ідей: «... у побудованій Л. С. Виготським концепції історії культури як розвитку систем знаків, що служать для управління поведінкою, знайшла вирішення проблема співвідношення культури й психології особистості. Саме це коло ідей Л. С. Виготського, розвинене його школою, останніми роками виявляє все більший вплив на світову науку. Найважливіші зрушення намічаються при засвоєнні систем культури наступним поколінням, можливості якого виявляються саме на етапі трансформації при засвоєнні. Взаємодія особистості й суспільства, що створює сприятливе або несприятливе середовище для розвитку задатків особистості (у тому числі й генетично визначених), в працях Виготського і його школи вперше почало досліджуватися експериментально» [8, с. 13].

Список використаної літератури

1. Тулмин С. Моцарт в психологии // Вопросы философии. – 1981. – №10. – С. 127–137.
2. Добкин С.Ф. Выготский Л.С.: начало пути // Л.С. Выготский Ранние статьи. – Иерусалим: Иерусалимский издательский центр, 1996. – 108 с.
3. Лурия А.Р. Этапы пройденного пути: научная автобиография / А.Р. Лурия. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 184 с.
4. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А.Г. Лурия. – М.: Институт практической психологии, Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 768 с.
5. Ярошевский М.Г. История психологии: от античности до середины XX века / М.Г. Ярошевич. – М.: Академия, 1996. – 416 с.

6. Степанов С.С. Психология в лицах / С.С. Степанов. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 384 с.
7. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский, предисл. А.Н. Леонтьева; коммент. Л.С. Выготского, В.В. Иванова; общ. ред. В.В. Иванова. – 3-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
8. Иванов В.В. Культурная антропология и история культуры / В.В. Иванов // Одиссей. Человек в истории. – М.: Наука, 1989. – 198 с.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2011р.

S. Y. Sabadash

CULTUROLOGICAL ORIGINS OF CREATIVITY L.S.VYGOTSKY

The article views the life and the career of a famous psychologist, an expert in cultural and literature studies Lev Semyonovich Vigotsky. It's defined that his cultural and historical theory of personality development has a great value because it presents the understanding of transformation mechanisms into the world of personality and production in the process of development of culture itself.

Key words: culture, personality, cultural and historical theory, Marxism, psychology of art.

УДК 061.23

Ю. С. Сабадаш

ЖИТТЯ ТА ТВОРЧИСТЬ БЕНЕДЕТТО КРОЧЕ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядається життєвий та творчий шлях відомого італійського вченого Бенедетто Кроче. Зазначається, що його твори значною мірою вплинули на розвиток європейської філософської думки в першій половині ХХ століття, а також що всі новаторські течії цього періоду в італійському мистецтві та літературі спиралися на естетику Кроче.

Ключові слова: гуманістичне світобачення, інтуїція, теорія актуалізму, антигуманізм, “художній геній”, естетичне пізнання, «концепція елітаризму», міместичне мистецтво.

Кінець ХІХ – перша половина ХХ століття тою чи іншою мірою в історії італійської культури просякнуті ідеями гуманізму і ці ідеї все яскравіше виявляються в позиціях конкретних діячів. Це зрозуміло: адже двадцять років ХХ століття позначені в Італії утвердженням фашистської диктатури і гуманістичне світобачення сприймається як акт громадянської зрілості італійців.

У цій статті ми сконцентруємо увагу на специфіці трансформації гуманістичного світобачення в концепції Б.Кроче. Зазначимо, що складність аналізу його концепції полягає, по-перше, у відсутності повного обсягу публікацій в українському та російському мовному просторі, а це обумовлювало неможливість послідовної корекції авторських інтерпретацій, зокрема, перекладу термінів і понять. А по-друге, в зазначеному мовному просторі дослідження італійської філософії чи естетики ХХ століття відбувалося вкрай рідко і сьогодні ми маємо лише окремі напрацювання щодо часткових зрізів спадщини Кроче (В.Асмус, Г.Дубов, О.Єгоров, Л.Лечук, Л.Топурідзе).

В історію світової науки Бенедетто Кроче (1866–1952) увійшов як один з найвидатніших європейських філософів ХХ ст., і не тільки через суперечки, які він збудив, і не через його полеміку щодо таких модних на ту пору поглядів, як позитивізм,